

MANFRED BUHR, K dejinám klasickej buržoáznej filozofie. Pravda, Bratislava.

Pokusy o interpretáciu veľkých filozofických systémov z dejín filozofie vo väčšine prípadov nie sú len úsilím o vysvetlenie a pochopenie, ale aj bojom o myšlienkové dedičstvo po veľikánoch minulosti, a teda aj o vlastné miesto v dejinách filozofie. Je neobyčajne poučné zoznámiť sa s výsledkami, ku ktorým v tejto oblasti dospel popredný nemecký filozof, profesor Manfred Buhr, tak ako nám ich prezentuje kniha *K dejinám klasickej buržoáznej filozofie* (Pravda, Bratislava 1975).

Kniha obsahuje osem statí, ktoré pôvodne vychádzali jednotlivo, jednako sa však v nich prejavuje jednotný metodologický prístup. Vzhľadom na formu je samozrejme, že sa žiadna z nich nepokúša o komplexné vysvetlenie niektorého filozofického systému, avšak ani analýza niektorého diela či parciálneho aspektu v nich nebola cieľom. Manfred Buhr sa zamýšľa nad celkovými problémami začlenená, charakteristiky, predovšetkým však spoločensko-historických predpokladov filozofie F. Bacona, Kanta, Fichteho, Schellinga a Hegla. Aká sociálno-ekonomická situácia a aké historické pohyby determinovali zameranie filozofie týchto mysliteľov a ako sa tieto faktory prejavili v základných črtách ich systémov — tak by sa dalo formulovať metodologické východisko, ktoré tieto state spája.

Prvá z nich je venovaná historickému miestu filozofie Francisca Bacona. Odhaliť význam Baconovej filozofie je skutočným problémom. V čom hľadať príčiny toho, že Bacon poznačil myslenie svojej doby a prispel k ďalšiemu pokroku? Nie je to ľahká úloha najmä preto, že v jeho diele nachádzame množstvo nedostatkov a omylov, medzi ktorými vyniká predovšetkým jeho neúspešný pokus o reformu logiky. Máme azda na tomto základe súhlasiť s Cassirerovým tvrdením, že Bacon v skutočnosti nie je až takým pozoruhodným filozofom, za akého sa zvyčajne pokladá?

Bacon ako reformátor logiky naozaj nie je významný, odpovedá Buhr, dodáva však, že v úsilí o prestavbu logiky sa význam jeho diela nevyčerpáva, lebo chcel byť predovšetkým reformátorom ľudskej spoločnosti. Jeho hlavnou ideou bolo vytvoriť predpoklady pre praktické a účinné pôsobenie na prírodu a spoločnosť a to z neho robí veľkého filozofa, jedného z inagurátorov buržoáznej filozofie. Vychádzajúc z Marxovho hodnotenia Bacona, vyčleňuje Buhr aj ďalšie progresívne črty Baconovho učenia a sleduje závislosť jeho názorov od spoločenskej situácie na stupni procesu prvotnej akumulácie kapitálu, ktorý Anglicko v tých časoch dosiahlo.

V druhej a tretej stati analyzuje Buhr predpoklady a prínos Kantovej filozofie. Opäť teda nejde o tradičný rozbor filozofického systému, ale o určenie tých faktorov, z ktorých ako zo svojich predpokladov vzišiel. Na jednu stranu Buhr stavia myšlienkový materiál, na ktorý Kant nadväzoval, na druhú momenty, ktorými sa v ňom prejavili základné tendencie spoločensko-historického pohybu. Na tomto základe sa v Kantovi stretávajú dve tendencie: deterministická inšpirácia, vychádzajúca z Newtonovej prírodovedy, a hlboké vnútorné presvedčenie o slobode a ľudskej dôstojnosti. Kantova filozofia je pokusom o zjednotenie týchto prvkov a pochopenie ľudskej existencie ako totality. Buhr hľadá spoločný motív teoretickej i praktickej časti Kantovej filozofie a nachádza ho v snahe ukázať, ako je možná racionálna nadvláda človeka nad prírodou a spoločnosťou. Postavenie tohto problému (Buhr ho pokladá za základný problém celej klasickej buržoáznej filozofie) i spôsob jeho riešenia sú determinované spoločenskou situáciou. V druhej stati o Kantovi potom Buhr stručne vymedzuje podstatné znaky jeho filozofie a opäť poukazuje na ich spätosť so spoločenskými prúdmi.

Všetky slabiny tých koncepcií dejín fi-

lozofie, ktoré sa pokúšajú vysvetliť filozofický pohyb bez prihliadnutia na spoločenské predpoklady, sa výrazne prejavujú pri ich interpretáciách J. G. Fichteho. Analýze niektorých aspektov interpretácie filozofie tohto mysliteľa je venovaná štvrtá časť, a práve na tomto mieste Buhr najpresvedčivejšie ukazuje účinnosť uplatnenia marxistickej metódy. Skutočne, ak si budeme všimnúť len sled filozofických sústav, potom sa pre nás stane prechod od Kanta k Fichtemu neriešiteľným tajomstvom, nepochopiteľným návratom k metafyzike alebo prejavom úpadku filozofického myslenia; a rovnakou záhadou budú pre nás i rôzne, navonok protikladné aspekty Fichteho diela. Buhr vychádza z toho, že tieto zdanlivé protiklady možno pochopiť iba tak, ak budeme hľadať kľúč k Fichteho filozofii v jeho vzťahu k Francúzskej revolúcii. Podľa etáp, ktorými prechádzala, sa formovali jeho názory, a základné princípy *Vedoslovía* sú takto vysvetliteľné iba v konfrontácii s dejinami. Buhr napokon zisťuje, že Fichteho filozofia Ja „predstavuje jedinú možnú formu filozofickej reakcie na základný problém doby“ (s. 47).

V Buhrovom prístupe sa tu prejavuje pochopenie hlbšieho zmyslu práce v oblasti dejín filozofie: nejde len o to, poukázať na nedostatky a omyly (alebo dokonca absurdnosti, lebo Fichteho subjektívno-idealistickej filozofia je sama osebe skutočne absurdná) danej filozofie, ale je potrebné vysvetliť ju ako výsledok vplyvu komplexu objektívnych faktorov.

S tým istým prístupom sa stretávame aj v ďalšej stati, nazvanej *Prechod od Fichteho k Heglovi*. Buhr pokračuje vo svojich analýzach Fichteho a ukazuje, ako historicko-spoločenské problémy prinútili tohto filozofa prehodnotiť Kantov odkaz, odvrátiť sa od matematickej prírodovedy a prijať koncepciu subjektívneho idealizmu. Tvrdí, že vzhľadom na spoločenský pohyb doby mal Fichte „sotva nejakú inú voľbu“ (s. 55), a že musel „Ja občana“ určiť absolútne. Z tohto hľadiska poznačili Hegla už trochu iné vplyvy. Buhr najprv

obracia pozornosť na Heglov raný vývin a polemizuje s názormi, že by toto obdobie bolo možné nejako jednotne charakterizovať — či už ako „teologické“, ako to robí W. Dilthey, alebo podľa Lukáčsovej koncepcie, t. j. ako „republikánske“. Za jediný pevný bod v Heglovom vývine do vydania *Fenomenológie* považuje úsilie vyrovnať sa s otázkami, ktoré nadhodila Francúzska revolúcia. Sama *Fenomenológia* sa mu potom javí ako „velkolepý pokus teoreticko-filozoficky zdôvodniť poznanie získané okolo r. 1800“ (s. 61). Heglovo myslenie už pristupuje k dejinnej skutočnosti oveľa triezvejšie ako Fichteho vášnivé vyznania z viery v možnosti pokroku. Hegel vidí dejinné perspektívy reálnejšie, súčasne však v jeho postoji už nenachádzame Fichteho úsilie o zmenu pomerov, ale s rokmi čoraz silnejšiu snahu ospravedlňovať daný stav. V záverečnej časti Buhr zhŕňa svoje výskumy v tom zmysle, že Heglova dialektika sa predovšetkým zakladá „na historickej registrácii a hlbokom (historicko-) filozofickom pochopení oných dejinných udalostí, ktoré sa začali Francúzskou revolúciou“ (s. 65).

V šiestej stati hodnotí Buhr Schellingovo miesto v dejinách vývinu klasickej nemeckej buržoáznej filozofie. Opisuje tu najprv životné osudy a jednotlivé etapy tvorby tohto filozofa. Prínos Schellingovho diela vidí predovšetkým vo filozofii prírody, ktorá, akokoľvek bola vyšpekulovaná a preniknutá idealizmom, jednako prejavuje zreteľné stopy dialektického chápania prírodných procesov.

V stati dialektická štruktúra dejín sa Buhr zaoberá tými prvkami Heglovej koncepcie dejinného vývoja, o ktorých sa s takým ocenením vyjadrili Engels i Lenin. Ide v prvom rade o otázku nevyhnutnosti historického procesu, otázku, na ktorú dnes buržoázna veda dokáže odpovedať iba tak, že buď poprie v dejinách nevyhnutnosť, alebo ju prizná, ale za takú cenu, že poprie uvedomeľú činnosť ľudí ako imanentnú súčasť tejto nevyhnutnosti. Pravda, napriek mnohým pozoruhodným myšlienkam

ani Hegel nevyriešil túto otázku dôsledne, lebo v jeho poňatí sa dejiny stávajú samostatným subjektom. V ďalšom potom Buhr vysvetľuje postuláty, na ktorých spočíva marxistické chápanie problému.

Posledná stať sa zaoberá myšlienkovým vkladom klasickej nemeckej buržoáznej filozofie. Ako základný pojem buržoázneho svetonázoru tu Buhr určuje pojem rozumu. Z hľadiska ideológie vzťahujúcej sa buržoázii rozum vystupuje ako moc, ktorá je schopná zmeniť prekonaný spoločenský poriadok. Buhr sa pokúša odhaliť, ako rozdiely spoločenských podmienok modifikovali postoje jednotlivých filozofických škôl k tomuto pojmu. Zameriava sa na rozdiel medzi racionalizmom a empirizmom. Racionalizmus definuje z tohto stanoviska ako filozofiu, ktorá chápe „spoločnosť ako nerozumnú alebo ešte nie rozumnú“ (s. 102), kým empirizmus zodpovedá buržoázii, ktorá už dosiahla svoje ciele, začala byť konzervatívna a berie skutočnosť takú, aká je. Buhr rozvádza túto tému a dokazuje, že empirizmus bol na tomto základe vlastne útokom na rozum, pretože popieral všeobecne platné a nevyhnutné princípy a idey. Musíme povedať, že tieto tvrdenia v nás vyvolávajú viaceré

pochybnosti, najmä ak ich konfrontujeme s významom Lockovej filozofie pre francúzskych materialistov 18. stor. alebo napríklad so skutočnosťou, že racionalizmus vystupoval aj vo forme okazionalizmu. V poslednej časti Buhr stručne vysvetľuje, ako na túto situáciu nadviazala nemecká klasická filozofia, a zdôrazňuje jej spätosť s procesom vývinu buržoáznej spoločnosti.

Buhrove analýzy filozofov z obdobia klasickej buržoáznej filozofie sú mimoriadne cenné najmä tam, kde sa sústreďujú na zachytenie konkrétnych vplyvov. Na týchto miestach — a v tejto knihe je ich skutočne veľa — dokazujú pozoruhodnú analytickú schopnosť autora a súčasne aj prednosť marxistických metód pri skúmaní dejín filozofie. Je to azda preto, že tu dejiny spoločnosti nevystupujú ako kulisa, ako globálna charakteristika celej epochy, ale v podobe konkrétnych trendov, procesov a rozhodujúcich udalostí, ktoré formovali názory a usmerňovali koncepcie. Tam sa potom Buhrovi podarilo odhaliť to, čo je v oblasti dejín filozofie ešte stále také vzácné: vysvetlenie.

Miroslav Marcelli

POKUS O SYSTÉMOVÚ ANALÝZU ĽUDSKEJ ČINNOSTI

M. S. KAGAN, Čelovečeskaja dejateľnosť. Moskva 1974.

V posledných rokoch v marxistickej filozofickej, sociologickej aj psychologickej literatúre pozorujeme zvýšenú frekvenciu pojmov „ľudská činnosť“, „činnosťná podstata človeka“. Súčasne však úsilie o vystihnutie podstaty a štruktúry samého fenoménu činnosti majú za následok, že používanie tohto pojmu, vymedzenie jeho hraníc a obsah, ako aj jeho interpretácie vôbec nie sú jednoznačné. S vedomím takejto rozsiahlej názorovej nejednotnosti treba podľa našej mienky pristupovať aj k štúdiu monografie sovietskeho filozofa M. S. K a g a n a *Ľudská činnosť* (Čelovečes-

kaja dejateľnosť, Politizdat, Moskva 1974, 328 s.), v ktorej sa autor pokúsil o systémový prístup k nastolenej problematike. Pokladá ho za jedine úspešný pri jej riešení.

Základné autorovo východisko znie: človek je činná bytosť, a teda výstavba filozofického učenia o človeku nie je mysliteľná bez pojmu činnosti, ktorý sa musí stať kategóriou marxistickej filozofie a o ňu sa opierajúcich humanitných vied. Autor sa správne domnieva, že na rozdiel od čiastkových riešení, ucelenú predstavu o človeku a jeho činnosti môže poskytnúť